

DEUİFD LIV / 2021, ss. 45-63.

“Her Şey Aslına Döner”: Bayramî-Melâmî Şâir Hüseyin
Lâmekânî'nin İki Tasavvufî Risâlesi*

Nesrin SOFUOĞLU**

ÖZ

Bayramî-Melâmî şeyhi ve mutasavvıf şair Hüseyin Lâmekânî 16. yy. sonları ile 17. yy. başlarında yaşamıştır. Doğum tarihi bilinmeyen Lâmekânî'nin vefâtına düşürülen tarih beyitlerine göre ölüm tarihi 1035/1625'dir. Lâmekânî mahlası ile yazdığı *Dîvân* ve *Esrâr-nâme* çevirisi gibi manzum eserlerin yanı sıra tasavvufî risâleler ve mektuplar kaleme almıştır. Lâmekânî'nin ayrıca manzum ve mensur karışık olarak yazılmış “*Küllü şey'in yerci'u ilâ aslihî*” hadîsini şerh eden risâleleri de bulunmaktadır. Risâlenin bir nüshası şairin *Dîvân*'ının bulunduğu mecmua içerisinde yer almaktadır. Diğer risâle ise Ankara Milli Kütüphane'deki bir yazma eserde *Risâle-i Hüseyin Lâmekânî* ismiyle kayıtlıdır. Bu risâlelerde vahdet-i vücûd anlayışı doğrultusunda Tanrı, âlem ve varlık konularına dînî ve tasavvufî deliller ışığında açıklık getirilmektedir.

Bu çalışmada Hüseyin Lâmekânî'nin *Risâle fî Külli Şey'in Yerci'u ilâ Aslihî* adlı risâlelerinin metin neşri ve sadeleştirilmesi yapılmıştır. Ayrıca eserler bağlamında Lâmekânî'nin vahdet-i vücûd anlayışı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Lâmekânî, Mutasavvıf şair, Risâle, Hadîs Şerhi.

* Yazar; çalışmanın hazırlanması esnasında bilimsel ve etik ilkelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm kaynakların kaynakçada belirtildiğini, çalışmanın maddî açıdan fonlanmadığını, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye, e-mail: nesrin.yalcin@deu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7685-805X>

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi: 02.11.2021

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi: 06.12.2021

**“Everything Returns to Its Origin”: A Bayrami/Melamic Poet
Huseyin Lâmekânî’s Sufistic Treatises**

ABSTRACT

Bayramî-Melâmî sheikh and sufi poet Hüseyin Lâmekânî lived in the end of 16th century with the beginning of 17th century. His birth date is unknown, but the date of death of Lâmekânî is 1035/1625 according to the date couplets written about his death. The poet, used the pseudonym Lâmekânî, wrote sufistic treatises and letters as well as poetic works such as *Dîvân* and the translation of *Esrâr-nâmah*. Hüseyin Lamekani’s has been also treatises explaining the hadith "*Kullu shay'in yarci'u ilâ aslihî*" written in verse and prose mixed. A copy of the treatise is in the journal where the poet's *Dîvân* is located. The other treatise was registered under the name *Risâlah of Hüseyin Lâmekânî* where manuscript in the Ankara National Library. In these treatises, in the context of the idea of unity of existence, the subjects of God, the universe and existence are explained with religious and mystical evidences.

In this study, the text of Hüseyin Lâmekânî’s *Risâlah fî Kulli Shay'in Yarci'u Ilâ-Aslihî* was published and simplified. In addition, in the context of works, Lâmekânî's understanding of unity of existence has been examined.

Keywords: Hüseyin Lâmekânî, Mystic Poet, Risâlah, Hadith Commentary.

GİRİŞ

Ahmed Yesevî (ö. 562/1166)'nin açtığı çığırda hem mutasavvıf hem de şair olan pek çok ehl-i tasavvuf, Türklerin hâkim olduğu pek çok coğrafyada asırlar boyu halkların inanç ve ahlak anlayışını mayalamayı başarmışlardır. Aynı zamanda birer din adamı, mutasavvıf ve şair olan bu şahsiyetler Türk Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı'nın önderleridir. Pek çoğu kendi tarikatlarını teşekkül ettirmiş, kurdukları tekkelerde hem halkı irşâdetmiş, pek çok mutasavvıf yetiştirmiş; hem de edebiyat, tasavvuf, tefsir, hadîs, kelâm, akâid, ahlâk ve nasihat gibi pek çok ilme dair eserler kaleme almışlardır.

Bu geleneğin 15. yüzyılda önemli bir temsilcisi olan Hacı Bayram-ı Velî (ö. 833/1430) de kendi adıyla anılan Bayramî-Melâmî tarikatının kurucusudur.¹ İkinci devre Melâmîleri olarak da bilinen bu tarikatın 17. asırdaki takipçilerinden olan Hüseyin Lâmekânî mutasavvıf ve şair kimliği ile Türk Tasavvuf Edebiyatı'nın önemli şahsiyetlerinden bir tanesidir.

Dîvân'nın yanında tasavvufî risâleleri ve mektupları da bulunan Hüseyin Lâmekânî'nin mutasavvıflar tarafından hadis olarak kabul edilen “*Küllü şey'in yerci'ü ilâ aslihî*”² sözünü dînî ve tasavvufî açıdan şerh eden *Risâleleri* tesbit edilmiştir. Bilinen nüshası Süleymâniye Kütüphanesi Hâlet Efendi Bölümü 800 numarada şairin *Dîvân*'ı ile aynı mecmua içerisinde yer almaktadır. Bu nüsha Türkçe ve Arapça olup içerisinde Şebusterî ve Mevlânâ'dan Farsça beyitler de aktarılmaktadır. Eserin sonunda sonradan yazılmış intibamı uyandıran bir “Lâmekânî” kaydı vardır. Bu risâlenin varlığından Hüseyin Lâmekânî hakkında daha önce çalışma yapan Abdülbaki Gölpınarlı³, Slobodan İlić⁴ ve İ. Halil Tuğluk⁵ gibi araştırmacılar bahsetmiştir.

Tesbitimize göre Hüseyin Lâmekânî adına kayıtlı “*Küllü şey'in yerci'ü ilâ aslihî*” sözünü şerh eden diğer bir risâle de Ankara Milli Kütüphane yazmaları 408/1 numarada 1a-5a yaprakları arasında *Risâle-i Hüseyin Lâmekânî* ismiyle kayıtlıdır. Bu eserde de “*Küllü şey'in yerci'ü ilâ aslihî*” sözünün şerhi yapılmakla birlikte metin diğerinden farklıdır. Söz konusu ibâre daha ziyâde âyet, hadîs ve kudsî hadîslere dayanılarak dînî ve tasavvufî açıdan şerh edilmektedir. Mutasavvıflar tarafından hadis olarak kabul edilen bu ibâre üzerine kaleme alınmış Hüseyin Lâmekânî'ye ait iki farklı nüshanın bulunması; ya yazma eser kayıtlarındaki bir hatadan ya da bir eserin bölünerek farklı eserlere istinsah edilmesinden kaynaklanmış olabileceğini akla getirmektedir. Bir diğer olasılık da Hüseyin Lâmekânî'nin aynı konu üzerine farklı zamanlarda iki risâle kaleme almış olmasıdır.

¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler* (İstanbul: Gri Yayınları, 1992), 31–39.

² İsmâil Hakkı, *Rûhü'l-Beyân* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2010), 1/171; Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, ed. Ali Yılmaz, vd. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), 55.

³ Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 80.

⁴ Slobodan İlić, “Lâmekânî Hüseyin Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 27/ 94.

⁵ İbrahim Halil Tuğluk, *Lâ-Mekânî Şeyh Hüseyin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni* (Ankara Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 2001), 29–30.

“*Küllü şey’in yerci’u ilâ aslihî*” ibâresi ve “Tanrı”, “vahdet”, “âlem”, “varlık”, “yaratılış” gibi meseleler daha ilk devirlerden itibâren Kuşeyrî, İbn-i Arabî, Ahmed Yesevî, Hacı Bektâş-ı Velî gibi pek çok mutasavvıfın eserlerinde bir birine benzer ifadeler ve delillerle ele alınan konulardır. Dolayısıyla risâlelerden birinin Hüseyin Lâmekânî’ye bu konu hakkında dönemin bir başka mutasavvıfı tarafından kadim kaynaklardaki görüşlerden hareketle yöneltilen suallerin ya da gönderilen bir metnin mecmualara Hüseyin Lâmekânî adına kaydedilmesi olabilir. Özellikle Süleymâniye Kütüphanesi 800 numaradaki Dîvânî’nin sonundaki nüsha akla bu durumu getirmektedir. Bir başka olasılık da Hüseyin Lâmekânî’nin kendinden önceki nakilleri aktardığı bir risâle ve daha sonra kendi görüşlerini kaleme aldığı bir başka risâle kaleme almış olmasıdır. İlerleyen zamanlarda başka nüshaların ve belgelerin tesbiti ile bu durum netlik kazanacaktır.

Bu çalışmada Hüseyin Lâmekânî’ye atfedilen “*Küllü şey’in yerci’u ilâ aslihî*” sözünün şerhlerini ihtivâ eden iki risâle incelenmiştir. Yazma nüshalardaki kayıtlara göre her iki risâlenin de Hüseyin Lâmekânî’ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu makaledeki amaç risâlelerin ilim âlemine kazandırılmasıdır. Burada her iki metin de transkripsiyon yöntemi ile çevrilmiş ve sadeleştirilmeye çalışılmıştır. Hüseyin Lâmekânî’nin din ve tasavvuf anlayışını ortaya koyduğu, her biri dînî-tasavvufî hatta felsefî açıdan ayrı bir çalışmada derinlemesine inceleme ve açıklama gerektiren, “şey”, “rücû”, “asl ve fer”, “küll ve cüz”, “mülk ve melekût âlemi”, “zamân ve ân” kavramları etrafında ele alınan varlık ve âlem tasavvuru metinler bağlamında kısaca izah edilmiştir.

1. Hüseyin Lâmekânî’nin Hayatı:

16. yy. sonları ile 17. yy. başlarında yaşamış olan Bayramî-Melâmî şeyhi ve mutasavvıf şair Hüseyin Lâmekânî’nin asıl adı Hüseyin olup aslen Rumeli doğumludur. Fakat kaynaklardaki farklı malumatlara bakılırsa; Kâtib Çelebi’ye göre Bosnalı⁶, Evliyâ Çelebi⁷ ve Atâî’ye⁸ göre Peşteli, Ayvansarâyî⁹ ve Nâil Tuman’a¹⁰ göre ise Horpeşteli’dir. Müstakimzâde

⁶ Kâtib Çelebi, *Fezleke* (İstanbul, 1287), 2/71.

⁷ Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 1.kitap Topkapı Sarayı Bağdat 304 yazmasının transkripsiyonu dizini* (İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası, 1996), 1/380.

⁸ Nev’îzâde Atâyî, *Hadâ’îku’l-Hakâik fî Tekmiletî’s-Şakâik: Nev’îzâde Atâyî’nin Şakâik Zeyli* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2017), 2/1857.

⁹ Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, ed. Ramazan Ekinci (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 134.

Lâmekânî'nin Peşteli olduğunu ve “Kazaz” (İpekçi) lâkabıyla tanındığını haber vermiştir.¹¹ Doğum tarihi bilinmeyen şairin vefâtına düşürülen tarihlerin beyanına göre ölüm tarihi 1035/1625'dir.¹² Hüseyin Lâmekânî'nin halifelerinden Hâdî Ahmed Efendi¹³, şeyhi Hüseyin Lâmekânî'nin vefâtına şu tarihi söylemiştir:

Rıhletinüñ Hâdî-i miskîn dedi târîhiñi

لا مكانى عالم بالايه رحلت ايله دى (1035)

(Lâmekânî ‘âlem-i bâlâya rıhlet iyledi)¹⁴

2. Tarîkatı:

Bayramî-Melâmî tarîkatının kutupları olan Hüsâmeddin Ankaravî (ö. 964/1557) ve Hamza Bâlî (ö. 980/1572-73) kolundan olan Hüseyin Lâmekânî'nin İstanbul'a ne zaman geldiği ve o sırada kutbiyyet makamında bulunan Bursalı Hasan Kabâdûz (ö. 1010/1601)'a ne zaman intisap ettiği bilinmemektedir. Hasan Kabâdûz'un da vefâtından sonra İdrîs-i Muhtefî (ö. 1024/1615)'ye bağlanmıştır. Yetiştirdiği pek çok meşhur sûfî arasında Olanlar Şeyhi İbrâhim Efendi (ö. 1065/1655), Ferhât Paşa (ö. 1595), Hüsâmî (ö. 1648), Ahmed Rûmî (ö. ?), Va'dî (öl. ?) ve Hakîkî Bey (ö.?) ve Ahmed Hâdî Efendi (ö. ?) bulunmaktadır.¹⁵

Hüseyin Lâmekânî yaşadığı dönemde devlet, ulemâ ve diğer mutasavvıflar tarafından töhmet altında tutulan ve kovuşturmaya uğrayan İsmâil Ma'sûkî, Hamza Bâlî ve İdrîs-i Muhtefî gibi Hamzavî-İdrîsî diye anılan mutasavvıflardan farklı olarak Bayramî-Melâmîlerine meşrûiyet ve itibar kazandıran mutedil bir mutasavvıftır. Eserleri incelendiğinde iyi bir İslâmî eğitim aldığı, Arapça ve Farsçayı çok iyi bildiği anlaşılmaktadır.

¹⁰ Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, ed. Mustafa Tatçı - Cemal Kurnaz (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001), 2/874.

¹¹ Süleyman Sa'deddin Efendi Müstakimzâde, *Risâle-i Melâmîyye-i Şuttâriyye* (İstanbul: İ.Ü. Kütüphanesi, İbnülemin, nr. 3357, n.d.), 35a-35b.

¹² Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 80.

¹³ Sofuoğlu, “XVI. ve XVII. Yüzyılda Yaşamış Hâdî Mahlaslı Şairler Üzerine,” 209.

¹⁴ Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 80.

¹⁵ İbrahim Halil Tuğluk, “Lâmekânî Hüseyin'in Esrâr-nâme Çevirisi,” *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 3/4 Summer (2008): 819.

İslâm dininin temel inanç ve kâidelerine, âyetlere, sünnet ve hadîslere bağlı olduğu anlaşılan Hüseyin Lâmekânî'nin, Muhyiddîn İbn-i Arabî'nin önderliğini yaptığı Vahdet-i Vücûd ve tasavvuf düşüncesinin de takipçisi olduğu görülmektedir.

3. Eserleri:

Şiirlerinde tasavvufta fenâ makamını temsil eden “evsiz-barksız” anlamındaki “Lâmekânî” mahlasını kullanmıştır. *Dîvân* ve *Esrâr-nâme* çevirisi gibi manzum eserlerin yanı sıra, *Vahdet-nâme*, *Risâle-i Vahdet*, “*Küllü şey'in yerci'u ilâ aslihî*” sözünü şerh eden *Risâlesi*, *Etvâr-ı Seb'a* ya dair Türkçe bir *Risâlesi* ile Halveti Şeyhi Belgradlı Nurullâh Münîrî Efendi'ye, İran savaşları serdarı Ferhad Paşa'ya, İdris Efendi'ye, Kurşuncuzâde'ye, müritlerinden Aşağıhisarlı İbrâhim Efendi'ye, Hasan Kabâdûz'a ve Hüsâm Dede'ye (iki adet) yazdığı *Mektupları* vardır.¹⁶

“KÜLLÜ ŞEY'İN YERCİ'U İLÂ ASLİHİ” HADİSİNİ ŞERHEDEN RİSÂLELERİNİN MUHTEVASI ve SADELEŞTİRMESİ

Bu eserin muhtevâsına geçmeden evvel şunu belirtmek gerekir ki: “*Küllü şey'in yerci'u ilâ aslihî*” (Her şey aslına döner) anlamındaki bu ibâre mutasavvıflar tarafından hadîs olarak zikredilmesine karşın *Kütüb-i Sitte*'de yer almamakta ancak Bursalı İsmâil Hakkı'nın *Rûhü'l-Beyân* Tefsiri'nde ve pek çok tasavvufî eserde bulunmaktadır.¹⁷ *Kur'an-ı Kerîm*'de de lafzen olmasa da aynı mânâyâ delalet eden âyetler bulunmaktadır. Bu âyetler eser içerisinde Hüseyin Lâmekânî tarafından da zikredilmektedir.

Hüseyin Lâmekânî'nin “*Küllü şey'in yerci'u ilâ aslihî*” sözünü şerh eden bir *Risâlesi* *Dîvânı*'nın bulunduğu mecmua içerisinde yer almaktadır. Süleymâniye nüshasındaki bu metin incelendiğinde, “*Küllü şey'in yerci'u ilâ aslihî*” sözünün şerhine dair soruları ve bu hadîste geçen kavramlarla ilgili olarak özellikle de Muhyiddîn İbn-i Arabî başta olmak üzere, Şebusterî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi İslam ve tasavvuf önderlerinin doktrinlerinden hareketle Hüseyin Lâmekânî'nin verdiği cevapları ihtivâ ettiğini söylemek mümkündür. Lâmekânî metinde, konu ile ilgili âyetler ile İbn-i Arabî ve takipçilerinin “Vahdet-i vücûd” anlayışının ilkeleri doğrultusunda, “varlık” ve “âlem” tasavvurunu ele almıştır.

¹⁶ Ilić, “Lâmekânî Hüseyin Efendi”, 27/95.

¹⁷ İsmâil Hakkı, *Rûhü'l-Beyân*, 1/171.

Metni sadeleştirecek olursak Lâmekânî risâlesinde meseleyi şöyle izah etmektedir:

“*Küllü şey’in yerci’u ilâ aslihî*” (Her şey aslına döner) yani “*el-aslû yeczibü fer’ahü ileyhi ve’l-fer’u yeczibü ilâ aslihî bi-lâ-fâsılati zamânin*” önermesi ile karşılanır ki bu ifade: “asl”, “fer”i kendine çeker ve “fer” de “zamân” aşımı olmaksızın kaynağına çekilir anlamındadır. Öyle ise:

“Küllü şey” ibâresindeki “şey”den murat nedir?

“Şey’iyyet-i sübût” ve “şey’iyyet-i vücûd” aynı anlamda mıdır?

Veya “Küllü şey”den murat “şey’iyyet-i vücûd” mudur? Sorularına cevap verilmektedir.

“*Küllü şey’in yerci’u ilâ aslihî*” ibâresindeki “şey”den murat “şey’iyyet-i sübût” ise bu, “ilm-i Hak”da hakîkatin bilgisinde sonsuza kadar, tek, değişmeyen ve değişemeyen bir şekilde sâbitlenmiş nesnelere yani “a’yân-ı sâbite”lerdir. Mârifet ehli bilir ki bunlar yalnızca Allah’ın bilgisi dâhilindedir. Bunlar “ilm-i Hak”da yani hakîkatin bilgisindedir. “A’yân-ı sâbite”lerde yinelenmenin anlamını tasavvur etmek mümkün değildir, aksi takdirde kazâlara konu olur. Ve bu gâyet açıktır. Ve eğer “*fi külli şey’in yerci’u ilâ aslihî*” ibâresindeki “şey”den murat, “şey’iyyet-i vücûd” ise bu varlığın nesnesidir, yani görünür âlemde meydana çıkmadığıdır. Ve keşif ve şühûd ehline göre “şey’iyyet-i vücûd”, yani varlığın nesnesi, bir şeyin özünde kendisi ve başkaları ile birlikte var olmasıdır. “Vücûd-ı mutlak” dışında varlık alanına çıkan bütün mevcûdât, bir “ta’ayyünât”(Eşyanın Hakk’ın zâtından zuhûr ve tecellî yoluyla ortaya çıkması)dır ve bunların ortaya çıkmasını, “Hakk’ın vücûduyla mâhiyetinin birleşmesi”ni gerekli kılmıştır. Varlıkların ta’ayyünâtı ve varlık âleminin ortaya çıkışı, “vücûd” ve “zât”ın birleşmesidir.

Bu mânâyâ işaret eden bazı ehl-i hakîkatin bu soruya cevabı şu beyitlerle aktarılır (Şebusterî):

“*Bana benim hakkımda bilgi ver ki: Kendi içinde yolculuk yapmak ne anlama geliyor?*”¹⁸

“*Ta’ayyün oldı çün Hak’dan mu’ayyen/İbâretde sen ana ad kodun ben.*”¹⁹

¹⁸ Muhsin Nağisoğlu, *Şirâzî ve Onun Gülşen-i Râz Tercümesi* (Elazığ: Manas Yayıncılık, 2016), 55.

¹⁹ Nağisoğlu, *Şirâzî ve Onun Gülşen-i Râz Tercümesi*, 163.

O halde mevcûdiyetin anlamı “vücûd-ı mutlak” ve “ta’ayyün”dür dolayısıyla “cüz”(parça)nın “küll” (bütün)den daha büyük olduğu bu noktada doğrudur. “Vücûd-ı mutlak” yani mutlak varlık, “vücûd” ve “ta’ayyün” olarak iki kısımdan oluşan “mevcûdât”a göre daha büyüktür.

Sorunun özeti şudur ki: “Rücû”un anlamı “şey’iyyet-i sübût”da ve “şey’iyyet-i vücûd”da zihinde sûreti beliren ve bilinen şekilde değildir. “Rücû”un, “*Küllü şey’in yercî’u ilâ aslihî*”deki mânâsını aslında Hak Teâlâ Kur’ân-ı Azîmüşşân’da açıkça ifade etmiştir. Şöyle ki: “*Yoksa sizi boş yere yarattığımızı ve Bize döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?* ” (Mü’minûn, 23/115) “*Bir günden sakının ki, onda Allah’a döndürüleceksiniz*” (Bakara, 2/281). Yani buyurmuş ki: “rücû”un mânâsı “bir şey’in ayrıldığı yere dönmesi” imiş. Nitekim Mesnevî (Mevlânâ) buyurmuştur ki:

“*Râci’ olur ki, tekrâr şehre gele; dehrin tefrîkinden vahdet tarafına gele.*”²⁰

“*Güneşin nûru “İrcî’î!” yi işitti. Kendi aslı tarafına acele gitti.*”²¹

“*Onun üzerinde ne külhanlardan bir ayıp kaldı, ne de onun üzerinde Gülşenlerden bir renk kaldı.*”²²

Gizli ve açık olarak bildirdik ki: “*Kim dünyayı terk eder ve âhireti talep ederse bu haktır*”. Bu hikmet üzerinde nefisinizi eğitin, çünkü “hakikat”e ancak bu şekilde ulaşılır.

“*Nefsini bilen ve mertebesini aşmayan insana Allah rahmet eylesin.*”²³

Görüldüğü üzere Lâmekânî bu metinde “asl-fer”, “şey’-şey’iyyet”, “şey’iyyet-i sübût-şey’iyyet-i vücûd”, “vücûd-ı mutlak-ta’ayyünât”, “cüz’-küll” “vücûd-zât” ve “rücû” kavramları bağlamında “varlık”ve “âlem” hakkındaki görüşlerini nakletmekte ve söz konusu hadîsi dînî ve tasavvufî dayanakları ile şerh etmektedir.

²⁰ Celâleddîn Rûmî. Mevlânâ, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, ed. A. Avni Konuk (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2004), 2/547. (3979. beyit).

²¹ Mevlânâ, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 5/422. (1262. beyit).

²² Mevlânâ, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 5/422. (1263. beyit).

²³ İsmâil Hakkı, *Rûhü’l-Beyân*, 1/171.

Ankara Milli Kütüphanede bulunan ikinci eser *Risâle-i Hüseyin Lâmekânî* ismiyle kayıtlıdır. Risâlede “*Küllü şey’in yercî’u ilâ aslıhî*” hadîsi şerhi tasavvufun dayandığı âyetler, kudsî hadisler, hadisler ve vahdet-i vücûd anlayışı çerçevesinde şerh edilmiştir. Bu esere göre:

““*Fe-subhâne’llezî bi-yedihî melekûtü külli şey’in ve ileyhi turce’ûn*” (Her şeyin mülkü ve egemenliği O'nun elindedir. Ve O'na döndürüleceksiniz.) (Yâsîn, 36/83) Âyet-i kerîmesi “*Küllü şey’in yercî’u ilâ aslıhî*”.²⁴ (Herşey aslına döner) anlamındadır. Yani “Asl” “fer’i” ve “fer” de “asl”ı kendine çeker. Eşyanın aslı, “Asıl Zât”ın muhabbetidir ki “muhabbet” yaratma arzusunun sebebidir. “Kün” (En`âm, 7/3) (Ol!) lafzı bundan ibâretidir. “*Küntü kenzen mahfiyyen fe-ahbebtü en u’rafe fe-halaktü’l-halkâ*”²⁵ (Ben gizli bir hazine idim bilinmek istedim) demesi buna işaret eder. “Mevcûdât”ın yaratılmasının sebebi “muhabbet”tir. “Şey” “mevcûd”a ıtlak olunur. “Ma’dûm” yani (yokluk) “lâ-şey”dir. “Asl” “muhabbetullâh”tır. “Fer” kulların “Hakk”a muhabbetidir. Eğer Hazret-i Rabbülâlemîn varlık âlemini yaratması idi mahlûkun muhabbeti de hasıl olmazdı. Ama “*Levlâke levlâk le-mâ halaktü’l-eflâk*”²⁶ (Sen olmasaydın, sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım) kudsî hadîsi bu gizli sırrı açığa çıkardı. Allah’ın buyurduğu gibi “*Fe-sevfe ye’ti’llâhü bi-kavmin yühıbbühüm ve yühıbbûneh.*” (Mâ’ide, 5/4.) (Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler). Şimdi anlaşıldı ki bütün muhabbetlerin aslı “Asıl Zât”ın muhabbeti”dir. Öyleki iki kimse arasında muhabbet olmasa dahi zâtlarında, sıfatlarında, mertebelerinde, hal veya fiillerinde mutlaka birlikleri vardır. “Asl” “fer”i çekerin mânâsı “*yühıbbühüm*” (Allah’ı severler) hükmüdür. “Fer”in “asl” meczup olması da “*ve yühıbbûnehü*” (ve Allah da onları sever) âyeti gereğince. Yani bütün “hakikat”ın kendi “Cemâl”ine bütünüyle yahut tafsîlen meylidir.

²⁴ İsmâil Hakkı, *Râhî’l-Beyân*, 1/171.

²⁵ Ebü’l-Fida İsmail b. Muhammed b. Abdülhadî Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ ve Müzâfî’l-İlbâs ammâ İştêbera mine’l-Ehâdîs alâ Elsineti’n-Nâs* (Kahire: Mektebetü’l-Kudsî, 1351), 2/132. (2016. hadis).

²⁶ Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, 121–122.

Nitekim Hoca Abdullah Ensârî şöyle demiştir:

يحبهم ويحبونه چه اقرار است (Yühıbbühüm ve yühıbbühühü çe ikrâr-est)

بزیر پرده مکر خویش را خریدار است (Be-zîr-i perde meger h'ıř-râ hârîdâr-est)²⁷

“Sâhib-i Cemâl”in “âyine-i muhabbet”i (muhabbet aynası) kendi “Cemâl-i kemâl”ini âyîne de seyrettiği içindir. “Cezb-i incizâb”, “vahdet-i Hakîkiyye”nin bâtın (gizli) ve zuhûrundan (açık) ve “Hazret-i Hakın” bütün eşyanın kendisi ile kâim oluşundan ve kesretin bazısının bazısına vusûlünden kinâyedir. Hakikatde “şu’ûn-ı zâtiyye”nin zuhûru, hüsün (güzelliğin) gerektirdiği “en u’rafê”²⁸ (bilinmeyi isteme) sırrıdır.

Bu konuyla ilgili bir beyit aktarılır:

Bizi meftûn ider cezbûñ seni meczûb ider gözûñ

Sen olmuşsun aña řalib velî sensin aña mařlûb

Şu halde Allah Te’âlâ her ne zaman ki bir âyîne yarattı ise, ol aynadaki “Cemâl”i görücü bir gözeticisi de yaratmıştır. “Asıl”, “fer”i cezb edip, “fer” ona meczûb olmaktadır. “Fâsıla”, kesretten ibârettir. Bu takdirce “hiss-i kesret”de, vahdetin bâtınıdır. “Fasl-ı kesret”de, vahdetin zuhûrudur. “Zamân”, hukemâ katında “Felek-i Atlas”ın hareketi mikdarıncadır. Ama ehl-i hakikat katında “ân-ı dâim”den ibârettir. İstılahlarında buna “zamân-ı muzâf” derler.

Nitekim Hazret-i Sultân-ı Enbiyâ şöyle buyurmuştur: “*Leyse ‘inde Rabbûke şabâhun ve lâ-mesâ’iri*”.²⁹(Allah katında sabah ve akşam yoktur). Bu sebeple “ezel” (geçmiş) ve “ebed” (gelecek) “ân-ı dâim”de birleşmiş olduğu için zamanın “aslı” ve “batın”ı olduğunu söylerler. Bu durum bir ağacın tohumuna benzetilmiştir. “Hazret-i Habîbullâh” o ağacın yemişidir. Ve Hazret-i Hilâfet “Kutub” hazretleri “sâhibü’z-zamân” (zamânın sâhibi) ve “sâhibü’l-vakt” (vaktin sâhibi) ve “sâhibü’l-cemâl” (cemâl sâhibi) olan en değerli meyvenin (Hz. Peygamber’in) “tohumu”dur (çekirdeği). “Hakâik-i eşyâ”ya (eşyanın hakikati) sahip olan “Kutub” hükm-i zamân, mâzî (geçmiş) ve müstakbel (gelecek) tasarrufundan hâriç olup “ân-ı dâim”den olduğu için

²⁷ Berat Açıl, “Tosyevî’nin Tercemetü’l-Levâiyh’ı ve Tercüme Stratejisi,” *Türk Dili Edebiyatı Dergisi* 60/1 (2020): 45.

²⁸ Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, 2/132.

²⁹ Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, 80.

zamanda “tayı” ve “neşr” ile ve mekânda da “kabz” ve “bast” ile tasarruf eder.

Hakîkatte “Vücûd-ı Vâhid”in “bâtın”ına ki “vahdet”dir “vasl”; “zâhir”ine de ki bu da “kesret”tir “fasıl” derler. “Şey”-i vahdet” tek olan şey’in bâtını ile zâhiri arasında ayrışma ve zaman aşımı düşünülemez. “Aynı mevcûd”un zâhiriyle bâtını arasında zaman yoktur. Her şeyin zâhirine “âlem-i mülk” ve bâtınına “âlem-i melekût” derler. “Melekût” “şey”in kendisiyle kâim olduğu nesnedir. Her şeyin en doğrusunu yalnızca Allah bilir.”

Lâmekânî’nin bu ifâdeleinden anlaşıldığı üzere “Allah katında sabah ve akşam yoktur” hadîsine binâen, “ezel” (geçmiş) ve “ebed”in (gelecek) “ân-ı dâim”de (vahdâniyet mertebesinde ve ceberût makamındaki mutlak vakit) birleşmiş olduğu için bunun zamanın “aslı” ve “batın”ı olduğunu söyler. Bu durum bir ağacın tohumuna benzetilmiştir. Tasavvufda “ağaç” “vahdet”tir, ağacın bir yeryüzündeki görünen yani zâhir kısmı; bir de “kök”ü, yani görünmeyen bâtın kısmı vardır. “Hazret-i Habîbullâh” o ağacın “yemiş”idir. Ağaç, hakîkatde yemişin tohumudur ki çekirdek de yine yemiştendir. Ağacın husûsiyetleri nasıl ki küçük bir tohumda gizli olup o tohumu toprağa ektiğimiz vakit ağacın kendisi ortaya çıkıyor ise, yaşanan “zamân-ân” için de durum aynıdır. Cenâb-ı Allah ezel ve ebedi yaşanan “mutlak vakit” içinde gizler.

Tasavvufta “ân” kavramı, “vahdet” fikriyle birleştirilir ve “ebed”, “ezel” içinde derc olunur. “Ezel-ebed ve hâlin” birleştiği bu “ân”a; “ân-ı dâ’im” adı verilir; bundan da Hz. Allah’ın ezeli ve ebedi kaplayan zaman üstü hüviyeti kastedilir. İbnü’l-Arabî ve diğer bazı mutasavvıflara göre dün, bugün, yarın gibi zaman sınırlamaları ancak yaratılmışlar için geçerli olup nisbî ve izâfidir. Mutlak ve değişmeyen İlâhî hüviyet bakımından ise hiçbir şekilde zaman sınırlamalarından söz edilemez; Hz. Allah’ın hakkında ezelden ebede bütünüyle zaman, tıpkı “ân” gibi sınırsız, değişmez ve boyutsuzdur. İşte zamanın bu nitelikleri Hz. Allah’ın ezelden ebede doğru uzanan bütün zamanlardaki kesintisiz tecellisidir. Böylece “ân-ı dâ’im”; “ezel”, “ebed” ve “hâl”i birleştirmiş olur.

Peygamberimiz (s.a.v.)’in halîfesi olan ve bu makam ile müşerref olan büyük zâtlara intisap etmenin öneminden bahsedilen cümlede, bu kişilerin yaşadıkları devrin, mânevî olarak hüküm sahibi oldukları anlatılır. Bu zâtları bulup onlara intisap eden kişinin, kelam ilminde “eşyânın hakîkatı” olarak tartışılan hususa vakıf olacağı söylenir. Peygamber (s.a.v.)’in varisleri olan “Evliyâlar”, “Kutub” olarak ifade edilmiştir. “Kutub”; velîler zümresinin başkanı ve “insân-ı kâmil” anlamında kullanılan tasavvufî bir

terimdir. “Kutub” olanlar içinde -eğer Allah dilerse- zaman ve mekan mefhumunun özelliklerinin değişebileceği anlatılmıştır.

Metinde “*zamânda tayy ü neşr ile ve mekânda kabz u bast ile tasarruf eder*” cümlesinde geçen “tayy” kelimesi; uzak mesafelerin bir anda aşılması veya uzun sürede yapılacak işlerin bir anda gerçekleşmesi anlamında tasavvufî terim olarak kullanılmıştır.

“Tayy” kavramın mekânla ilişkisi “tayy-i mekân, bast-ı mekân”, zamanla ilişkisi “tayy-i zamân, neşr-i zamân, bast-ı zamân” şeklinde ifade edilir. Kur’ân’da iki yerde geçen “tayy” kelimesi, kıyâmet günü göklerin Allah’ın kudret eliyle dürüleceğini beyan etmek için zikredilmiştir.

“Vücûd-ı vâhid”in bânına ki-vahdetdir- “vasıl” Ve zâhirine ki - kesretedir- “fasıl” derler. Şey’ “vâhid”in bânını ile zâhiri arasında zaman aralığı düşünülemez. “Mevcûd”un zâhiri ile bânını arasında da zaman aralığı yoktur, zamân faşl itmez. Tasavvuf ehline göre Hz. Allah’ın “yaratma” fiili çok öncelerde olmuş bitmiş bir hadîse değil, el’ân devam etmektedir. Yaratma fiili, müteselsilen devam etmektedir. Bütün bunlar ise Hz. Allah’ın tecellî etmesi ve tecellîsini çekmesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla çok kısa zaman dilimlerinde yinelenen bu hâl, birbirinin aynısı olmayan farklı zuhûrlar şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Lâmekânî’ye göre: “âlem-i mülk” ve “âlem-i melekût” kavramları vardır. “Âlem-i mülk”; bir şey’in (eşya, canlı, cansız) görünen haline denilir. “Âlem-i melekût”; ise o şey’in görünmeyen batınî, mânevi yönüdür, “şey” onunla kâimdir.

“KÜLLÜ ŞEY’İN YERCİ’U İLÂ ASLİHİ” HADİSİNİ ŞERHEDEN RİSÂLELERİNİN TRANSKRİPSİYONLU METİNLERİ

1. Hüseyin Lâmekânî, “Küllü Şey’in Yerci’u ilâ Aslihî” Sözü’nü Şerh Eden Eserinin Süleymâniye Kütüphanesi Halet Efendi Bölümü nr. 800 vr. 228b-229a Nüshasının Transkripsiyonlu Metni:

““*Küllü şey’in yerci’u ilâ ašlihî*”.³⁰ Ya’ nî el-ašlü yeczibü fer‘ahü ileyhi. Ve’l-fer‘u yeczibü ilâ ašlihî bi-lâ-fâşlati zamânin. Küllü şey’den murâd ne şey’ ola? Şey’iyyet-i şübüt ve şey’iyyet-i vücûd me‘an mı ola? Ve yâhûd murâd hemân şey’iyyet-i vücûd mı ola? Fe-‘alâ eyyi vechin kâne lâ-yahfâ ‘ale’t-tesbîbi’l-fiṭni mā-fihî mine’l-mahzûri. Fe-inne’l-murâde min

³⁰ İsmâil Hakkı, *Rûhü’l-Beyân*, 1, 171.

şey’iyyeti’s-şübüti hiye el-a’yānū’s-şābitetü fî ‘ilmi’l-ḥaḥḳı ezelen ve ebeden ‘alā vetiretin vāḥıdetin ğayra müteğayyiratin ve lā-mübeddiletin. fe-lā-yümkinü taşavvuru ma’ne’r-rucū’i fi’l-a’yāni’s-şābiteti fî ‘ilm’il-ḥaḥḳı ve illā feyekünü maḥallen li’l-ḥavādişi. Ve hāzā vāzıḥun. Ve in kāne’l-murādu mine’ş-şeyi “*fî külli şey’in yercı’u ilā aşlihı*” hüve şey’iyyetü’l-vucūdi fe-yelzimü’l-maḥzūru eyzan. fe-inne şey’iyyete’l-vucūdi ‘inde ehli’l-keşfi ve’ş-şuhūdi ve kevnı’s-şeyi mevcūdün bi-‘aynihi ‘inde nefsihi ve ğayrihi. Ve hāze’t-ta’rīfū yüšemmilü cem’ā mevcūdāti’l-ḥāriciyyeti ve mine’l-ma’lūmi ‘inde ehli’l-keşfi ve’ş-şuhūdi inne’l-mevcūdāti fi’l-ḥārici hüve’l-vucūdü’l-muṭlaḳü’l-mu’ayyenü bi’t-ta’ayyüni. Ve ilā hāze’l-ma’nā eşāra ba’zu ehli’l-ḥaḳıḳati. (228b) fî cevābi hāze’s-su’āl:

Beyt:

که باشم من مرا از من خبر کن (Ke bāşem men merā ez-men ḥaber kün)

چه معنی دارد اندر خود سفر کن (Çe ma’nī dāred ender ḥod sefer kün)

حقیقت کز تعین شد معین (Ḥaḳıḳat kez ta’ayyün-şüd mu’ayyen)

تو او را در عبارت گفته من (Tū ū rā der ‘ibāret ğifte-i men)

fe-ḥīne’izin inne medlūle’l-mevcūdi hüve’l-vücūdü’l-muṭlaḳu ve’t-ta’yyünü fe-yeşduḳu fî hāze’l-maḳāmi en yūḳāle inne’l-cüze a’zamü mine’l-küllü. Fe-inne cüz’e’l-mevcūdi’l-muṭlaḳı a’zamu mine’l-mevcūdi’l-lezī hüve ‘ibāretün ‘an cüz’eyni: eḥadühümā el-vücūdu ve’l-āḥaru et-te’ayyünü. Pes muḥaşşal su’āl bu oldı ki: Ma’na-yı rucu’ ne şey’iyyet-i şübütda ve ne şey’iyyet-i vücūdda mutaşavvir ve mā-ḥūṭ oldı. Fe-mā-ma’nā “*küllü şey’in yercı’u ilā aşlihı*” ḥuşuşan Qur’ān-ı ‘azīmde mevāzı’ı keşirede Ḥaḳ Te’ālā ḥazret-i insāna ḥāşşaten baña rāci’ olursuz deyu buyurur: “*Efe ḥasibtüm ennemā ḥalaḳnāküm ‘abeşen ve enneküm ileynā lā türce’un.*” (Mü’minün, 23/115). “*Ve’t-teḳū yevmen turce’üne fihı ila’llāhi mercı’uküm cem’an.*” (Bakara, 2/281). Ma’na-yı rucū’ daḫi buyurmuş ki bir şeyi ayrıldığı yere dönmege dirler imiş. Nitekim buyurmuşlar:

Meşnevî:

راجع آن باشد که باز آید به شهر (Rāci' ān baş ed ki bāz āyed be şehr)

سوی وحدت آید از تفریق دهر (Süy-ı vaḥdet āyed ez tefrîk-i dehr)

ارجعی بشنید نور آفتاب (İrci'î be-şenîd nür-ı āftāb)

سوی اصل خویش باز آمد شتاب (Süy-ı aşl ḥîş bāz āmed şitāb)

نه ز کلشنها درو رنگی بماند (Ne zi gülşen-hā derü rengî be-māned)

نه ز کلحنها درو ننکی بماند (Ne zi gül-ḥan-hā derü nengî be-māned)³¹

fe-yete'emmil hāzā'l-ḥikmete fe-innenā min lübābi'l-ma'rifeti li-men terike'd-dünyā ve ṭalebe'l-āhireti hāzā hüve'l-ḥaḳḳu ḳad ḳulnāhü fi's-sırrı ve'l-'alāniyyeti. “*Raḥima'llāhü'mra'e a'rafē ḳadrahü ve lem yete'adde ṭavrahü*”³². Lā-Mekānî” (229a)

2. Hüseyin Lâmekânî, Risâle-i Hüseyin Lâmekânî, Ankara Milli Kütüphane nr. 408/1 vr. 1a-5a Nüshasının Traskripsiyonlu Metni:

“el-ḥamdü li'llāhi'llezî ḥaleḳa sivāhu ve şerrafe bi-Muḥammedin ve'ştafāhu ve 'alā ālihi'l-'izām ve aşḫābihi'l-kirām. “*Fe-subḥāne'llezî bi-yedihî melekütü külli şey'in ve ileyhi turce'un*”.(Yâsîn, 36/83) “*Küllü şey'in yerci'u ilā aşlihî*”³³. Ya'nî “*yeczibu'l-aşlu fer'ahū ve'l-fer'u yeczibu ilā aşlihî*”. Aşl-ı eşyā muḥabbet-i zātiye-i aşliyyedür ki teveccüh-i icādı iṭlāḳ olunur. Lafz-ı “*kün*”(En'âm, 7/3) andan ibāretdür. “*Küntü kenzen maḥfiyyen fe-aḥbebtü en u'rafē fe-ḥalaktü'l-ḥalkā*”³⁴ andan işāretdür. Mevcüdātuñ zuhûruna sebep muḥabbetdür. Şey' mevcûda iṭlāḳ olunur. Ma'düm lâ-

³¹ (Bu beyit *Mesnevî Şerhi*'nde: “*تی ز کلخنها را برو ننکی بماند/نی ز کلشنها برو رنگی بماند*” şeklinde geçmektedir. “*Onun üzerinde ne küllhanlardan bir ayıp kaldı, ne de onun üzerinde Gülşenlerden bir renk kaldı.*”) Mevlânâ, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, 5, 422. (1263. beyit).

³² İsmâil Hakkı, *Râhî'l-Beyân*, 1/358.

³³ İsmâil Hakkı, *Râhî'l-Beyân*, 1, 171.

³⁴ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/132. (2016. hadis).

şey’dür. Aşıl muhabbetu’llâhdur. Fer‘ ‘ibâduñ Hakk’a muhabbetidür. Hazret-i Rabbü’l-‘âlemînün ‘illetsüz ‘inâyeti olmasa maḥlûḳdan muhabbet lâfin urmağa kimün zehresi ve mecâli var idi. Amma “*Levlâke levlâk lem-mâ (1a) ḥalaḳtü’l-eflâk*”³⁵ ḥitâb-ı şerîfinün sırrı bu gizli râzı ‘iyâna getürdi. Kemâ ḳâl’allâhü Te‘âlâ: “*Fe-sevfe ye’ti’llâhü bi-ḳavmin yüḥıbbühüm ve yüḥıbbühüh.*” (Mâ’ide, 5/4). İmdi benim sa‘âdet-mendim ma‘lûm oldu ki cem‘ muhabbetlerün aşlı “muhabbet-i zâtiyye-i aşliyye”dür. Hiç iki kimse arasında muhabbet olmaz illâ zâtlarında veyâ şıfatda veyâ mertebede veyâ hâlde veyâḥüd fi‘ilde ittiḥâdları vardır. Aşıl fer‘i cezbün ma‘nâsı “*yüḥıbbühüm*” hükmidür. Fer‘ün aşla mecżüb olması “*ve yüḥıbbühühü*” iḳtiżâsıdır. Ya‘ni cem‘-ı ḥaḳıḳatün kendi cemâline cem‘an ve tafşilen meylidür. Nitekim H‘âce ‘Abdullâh Enşârî ḳuddise sırruhü buyurur:

Beyt :

يحبهم ويحبونه چه اقرار است (Yüḥıbbühüm ve yüḥıbbühühü çe iḳrâr-est)

بزیر پرده مکر خویش را خریدار است (Be-zîr-i perde meger ḥıṣ-râ ḥarîdâr-est)

Şâhib-i Cemâlün âyine-i muhabbeti kendi cemâl-i bâ-kemâlin âyinede müşâhede (2a) itdiği içündür. Cezb-i incizâb, vaḥdet-i ḥaḳıḳiyyenün buṭün ve zuhûrundan ve Hazret-i Hakkun eşyâ için ḳayyümlüğünden ve keşretün ba‘zı ba‘zısına vuşûlünden kinâyetdür. Ḥaḳıḳatde şu‘un-ı zâtiyyenün zuhûru, ḥüsnün iḳtiżâ iden “*en u‘rafê*” sırrıdır.

Beyt:

Bizi meftün ider cezbün seni mecżüb ider gözün

Sen olmuşsun aña ṭâlib velî sensin aña maṭlûb

İmdi her ḳande ki bir âyine kodılar, ol âyinedeki cemâli görücü bir gözetici ḳodular. Aşıl, fer‘i cezb idüp, fer‘ aña münceżib ola. Fâşıla, keşretten ‘ibâretdür. Bu taḳdîrce ve ḥiss-i keşret de, vaḥdetün buṭünüdür. Faşl-ı keşret de, vaḥdetde zuhûridür. (Dipnot: “Keşretde, vaḥdetün zuhûridür” olmaḳ lâzım geliyorsa da, ‘aynen yazıldığı, ḥattâ imlâsinün bile aşlıdaki gibi yazılmasına çalışıldığı için deġiştirilmemişdür.) Zamân, ḥukemâ ḳatında felek-i Atlas’ün ḥareketi miḳdârınca dirler. Ammâ ehl-i taḥḳîḳ ḳatında ân-ı dâ’imden ‘ibâretdür. İşṭılahlarında aña zamân-ı muzâf dirler. (3a)

³⁵ Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, 121–122.

Nitekim Hâzret-i Sultân-ı Enbiyâ şallâ'llâhü 'aleyhi ve sellem buyurur: “*Leyse 'inde Rabbüke şabâhun ve lâ-mesâ'in*”.³⁶ Zamānuñ aşlı ve bâtını dañı dirler. Ezel ve ebed ân-ı dâ'imde munderic olduğı-y-çün. Zîrâ yaradılmış bir ağaç mişâlinedür. Hâzret-i Hâbibü'llâh ol ağacuñ yemişidür. Ağaç ĥod ĥaķıķatte yemişüñ toĥumundandır ki çekirdeğidür ve çekirdek yine yemişdendir. Ve ol Hâzret-i Hîlâfet ile müşerref olan şâhibü'z-zamân ve şâhibü'l-vaķt ve şâhibü'l-cemâl ki bir zaĥiyye-i kübrâ ile müteĥaķķık olup ĥaķâyıķ-ı eşyâya muţtali' olan. Ķuţub ĥâzretleri ĥükm-i zamândan ve mâzî vü müstaķbel taşarrufundan ĥâric olup, ân-ı dâ'imden olduğı-y-çün zamânda tayy ü neşr ile ve mekânda ĥabz u başt ile taşarruf eder. Ħaķıķatte vucüd-ı vâhidin bâtınına ki-vaĥdetdür- vaşıl dirler. (4a)Ve zâhirine ki – kesretdür- faşıl dirler. Şey'-i vâhidüñ bâtını ile zâhiri arasında taĥallül ve murûr-ı zamân taşavvur olunmaz. ' Ayn-ı mevcuduñ zâhiri-y-le bâtını zamân faşl itmez. Her şey'üñ zâhirine ' âlem-i mülk ve bâtınına ' âlem-i melekût derler. Zîrâ melekût ol nesnedür ki şey' anuñla ĥâ'imdür. Va'llâhü a'lemü bi's-şavâb ve ileyhi'l-merci' ı ve'l-memât. Temmet.(5a)”

SONUÇ

17. asrın önemli Bayramî-Melâmî şeyhlerinden olan Hüseyin Lâmekânî'nin “*Küllü şey'in yerci'u ilâ aslih?*” sözünü şerh eden Risâleleri bulunmaktadır. Bilinen nüshası Süleymâniye Kütüphanesi Hâlet Efendi Bölümü 800 numarada şairin *Divân*'ı ile aynı mecmua içerisinde olup sonunda sonradan yazılmış intibamı uyandıran bir “Lâmekânî” kaydı vardır. Risâle Türkçe ve Arapça mensur olarak yazılmış olup içerisinde Şebusterî ve Mevlânâ'dan birkaç Farsça beyte de yer verilmiştir.

Hüseyin Lâmekânî adına kayıtlı “*Küllü şey'in yerci'u ilâ aslih?*” sözünü şerh eden diğeri bir risâle de Ankara Milli Kütüphane yazmaları 408/1 numarada 1a-5a yaprakları arasında *Risâle-i Hüseyin Lâmekânî* ismiyle kayıtlıdır. Bu eserde de “*Küllü şey'in yerci'u ilâ aslih?*” sözü, âyet, hadîs ve kudsî hadîslere dayanılarak dînî ve tasavvufî açıdan şerh edilmektedir. Metin diğeriinden farklıdır.

Yazma nüshalardaki kayıtlara göre her iki risâlenin de Hüseyin Lâmekânî'ye ait olduğı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada Hüseyin Lâmekânî'ye atfedilen “*Küllü şey'in yerci'u ilâ aslih?*” sözünün şerhleri incelenmiş ve her iki metin de transkripsiyon yöntemi ile çevrilmiştir.

³⁶ Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, 80.

Muhyiddîn-i İbn-i Arabî ve takipçilerinin etkisinde olduğu anlaşılan Hüseyin Lâmekânî, Risâlelerde “*Küllü şey’in yercî’u ilâ aslıhî*”. sözünün şerhi ile alakalı sual ve cevapları, İbn Arabî ve takipçilerinin varlık ve âlem tasavvuru ve vahdet-i vücûd anlayışı çerçevesinde kudemânın nakillerini aktararak açıklamıştır. Eserde Muhyiddîn İbn-i Arabî başta olmak üzere, Şebusterî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi İslam ve Tasavvuf önderlerinin doktrinlerinden hareketle “asl ile fer” münasebeti, “cüz’-küll”, “kesret-vahdet”, “mülk-melekût” âlemi, “zamân-ân” gibi kavramlar hakkında bilgi verilmektedir.

Buna göre: Allah âlemi “şey’iyyet” adı verilen “şey”den yaratmıştır. Bu “şey” “Allah’ın âlemi yaratmadan önce varlıkların O’nun ilmindeki suretleri” olarak nitelendirilmektedir. “Şey’iyyet” mertebesinde varlığa doğru yolculuk “Şey’iyyetü’s-sübût” ve “Şey’iyyetü’l-vücûd” mertebelerini geçerek varlık alanına çıkmaktadır. Bu varlığa “mevcûd-ı mutlak” (gerçeklik alanına çıkmış varlık) demektir.

İnsan Allah’tan gelmiştir ve yine Allah’a dönecektir. Varlık âleminde görülen her şey O’nun isim ve sıfatlarının yansımalarından ibârettir. Tek ve mutlak varlık yalnızca Allah’tır o halde görülen her şey aslında birer tecellîden ibârettir. Allah’ın âlemi yaratma sebebi “muhabbet”tir. Varlık âleminde görülen her şeyin aslı “Hakk”tır. Aslında “Zât-ı mutlak” hâricindeki tüm varlıklar Vahdet-i vücud anlayışının tabiriyle “âyîne-i İlâhî”dir. Onun zâtının tecellîleridir. Dünyada iken bedeni ve benliği bırakıp Allah’a yönelmeli, dünyayı terk edip âhireti hedeflemelidir. Bu arınma sayesinde “asl” olana dönüş bi-hakkın gerçekleşecektir.

Mutasavvıflar tarafından hadîs olarak kabul edilen bu ibâre üzerine kaleme alınmış Hüseyin Lâmekânî’ye atfedilen iki farklı nüshanın bulunması akla pek çok ihtimali getirmekle birlikte ilerleyen zamanlarda başka yeni nüshaların ve belgelerin tesbiti ile bu durum netlik kazanacaktır.

KAYNAKÇA

- Açıl, Berat. “Tosyevî'nin Tercemetü'l-Levâyh'ı ve Tercüme Stratejisi.” *Türk Dili Edebiyatı Dergisi* 60/1 (2020).
- Aclûnî, Ebü'l-Fida İsmail b. Muhammed b. Abdülhadî. *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs Ammâ İštehera Mine'l-Ehâdis Alâ Elsineti'n-Nâs*. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1351.
- Atâyî, Nev'îzâde. *Hadâ'iku'l-Hakâik Fî Tekmileti's-Şakâik: Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâik Zeyli*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2017.
- Ayvansarâyî, Hafız Hüseyin. *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*. Ed. Ramazan Ekinci. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.
- Evliyâ Çelebi. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 1.Kitap Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu Dizini*. İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası, 1996.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Melâmîlik ve Melâmîler*. İstanbul: Gri Yayınları, 1992.
- Ilić, Slobodan. “Lâmekânî Hüseyin Efendi.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 94-95. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.
- İsmâil Hakkı. *Rûhü'l-Beyân*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2010.
- Kâtib Çelebi. *Fezleke*. İstanbul, 1287.
- Mevlânâ, Celâleddîn Rûmî. *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*. Ed. A. Avni Konuk. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2004.
- Müstakimzâde, Süleyman Sa'deddin Efendi. *Risâle-i Melâmiyye-i Şuttâriyye*. İstanbul: İ.Ü. Kütüphanesi, İbnülemin, nr. 3357, n.d.
- Nağısoylu, Muhsin. *Şirâzî ve Onun Gülşen-i Râz Tercümesi*. Elazığ: Manas Yayıncılık, 2016.
- Sofuoğlu, Nesrin. “XVI. ve XVII. Yüzyılda Yaşamış Hâdî Mahlaslı Şairler Üzerine.” *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52/Aralık (2020).
- Tuğluk, İbrahim Halil. *Lâ-Mekânî Şeyh Hüseyin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*. Ankara Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 2001.
- Tuğluk, İbrahim Halil. “Lâmekânî Hüseyin'in Esrâr-Nâme Çevirisi.”

Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 3/4 Summer (2008).

Tuman, Mehmet Nâil. *Tuhfe-i Nâilî Dîvân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*. Ed. Mustafa Tatçı - Cemal Kurnaz. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.

Velî, Hacı Bektâş-ı. *Makâlât*. Ed. Ali vd. Yılmaz. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.

Yıldırım, Ahmet. *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.